

การรู้สารสนเทศ (Information Literacy) สำหรับนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา

พศ.ดร.สุจิน บุตรดีสุวรรณ*

ความนำ

สารสนเทศ นิยามมาจากคำว่า “Information” ในภาษาอังกฤษ ซึ่งในบริบทของภาษาไทยมีอีกคำหนึ่งที่ใช้คือ คำว่าสารนิเทศ ซึ่งสองคำนี้มีการถกเถียงมาโดยตลอดว่าที่ถูกต้องควรเป็นคำใด ได้มีผู้รู้บางท่านกล่าวว่า สารสนเทศเป็นคำที่นักคอมพิวเตอร์ใช้กันส่วนสารนิเทศ เป็นคำที่ใช้ในวงการบรรณารักษศาสตร์ แต่ในที่สุดแล้วก็มีศัพท์บัญญัติการอุดมศึกษาได้กำหนดว่า ใช้ได้ทั้งสองคำจะเลือกใช้คำใดก็ได้

สารสนเทศมีความหมายที่หลากหลาย ในความหมายทั่วไป สารสนเทศหมายถึง ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ข้อเท็จจริง เรื่องราว หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ แต่ความหมายที่ลึกลงไปอีกจะหมายถึง ข้อมูล ข่าวสาร ที่ผ่านกระบวนการประมวลผล มีความหมาย และสามารถนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจได้ ซึ่งความหมายในส่วนหลังนี้และมีความสำคัญที่ควรทำความเข้าใจ เพราะจะเห็นได้ว่าในสังคมปัจจุบันที่เรียกว่าสังคมข้อมูลข่าวสาร (Information Society) จะมีข้อมูลข่าวสารมากแต่อาจไม่สามารถนำไปใช้ได้ ดังนั้นทำอย่างไร ผู้ใช้ข้อมูลข่าวสารจึงจะรู้ว่าจะเลือกเสนอข้อมูลอะไร อย่างไร หรือจะได้จากที่ไหน หรืออีกนัยหนึ่งจะรู้ได้อย่างไรว่าผู้ใช้ข้อมูลข่าวสารเป็นผู้รู้สารสนเทศ หรือ มีความรู้ความสามารถในการใช้สารสนเทศ (Information Literacy) ดังนั้นในบทความนี้ จึงจะนำเสนอความหมายของการรู้สารสนเทศ มาตรฐานความรู้ความสามารถของ การรู้สารสนเทศ (Information Literacy Competency Standards) โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งเป็นมาตรฐานที่สมาคมห้องสมุดมหาวิทยาลัย ประเทศสหรัฐอเมริกา (Association of College and Research Libraries) เป็นผู้จัดทำขึ้น

การรู้สารสนเทศ (Information Literacy)

สารสนเทศได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีพของคนในสังคมปัจจุบัน จนมีคำกล่าวว่าสารสนเทศคืออำนาจ (Information is Power) ใครที่มีสารสนเทศมากก็จะสามารถควบคุม หรือ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ต่อรองได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ สารสนเทศเกี่ยวกับเศรษฐกิจไทยอยู่ในมือของต่างชาติ เช่น IMF ดังนั้น เราจึงเจอกับสภาพกดดันและต่อรองจาก IMF ให้ทำโน่นทำนี่ ถ้าไม่ทำก็จะเกิดสิ่งโน้นสิ่งนี้ตามมา ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ฝ่ายที่มีสารสนเทศมากกว่ามักจะได้เปรียบเสมอ จะเห็นได้ว่าการแข่งขันในเรื่องข้อมูลมากขึ้น และอาจนำไปสู่สงครามข้อมูลข่าวสารได้

ถ้าจะมองย้อนกลับไปยังพัฒนาการทางสังคม ที่ได้มีการประทับตราว่าสังคมในยุคแรก เป็นสังคมเกษตรกรรม ต่อมาสังคมอุตสาหกรรม และสังคมข้อมูลข่าวสาร และกำลังจะเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ต่อไป สารสนเทศได้เป็นปัจจัยสำคัญมาโดยตลอด บุคคลกลุ่มแรก ๆ ที่มีเกี่ยวข้องกับสารสนเทศคือนักวิทยาศาสตร์ หลังจากที่ได้ผลิตความรู้และมีการบันทึกเผยแพร่ข้อมูล กลุ่มที่มีบทบาทต่อการจัดการข้อมูลข่าวสาร คือ กลุ่มของบรรณารักษ์ นักสารสนเทศ และนักคอมพิวเตอร์ แต่ต่อไปในอนาคตเป็นการคาดการณ์ที่ไม่เกินจริงนักก็คือ สารสนเทศเป็นเรื่องของทุกคน เพราะสารสนเทศมาเคาะถึงประตูบ้าน โดยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ดังนั้นคนที่อยู่ในสังคมสารสนเทศได้ ก็ควรต้องมีการศึกษาความรู้ ความสามารถ (literacy) ทางด้านสารสนเทศ

ในวงการศึกษาลiteracy หมายถึง การอ่านออก เขียนได้ ดังเช่นกรรมการศึกษานอกโรงเรียนได้มีการณรงค์ เพื่อการอ่านออกเขียนได้ ซึ่งเป็นที่คาดกันว่าคนที่มีความสามารถ อ่านออกเขียนได้ จะสามารถเอาตัวรอดได้ในสังคม นอกจากความหมายดังกล่าว NECTEC ได้มีการพูดถึง literacy ในส่วนของเทคโนโลยีสารสนเทศ ว่า information technology literacy หมายถึง ทักษะความรู้ความสามารถในการใช้ IT

ดังนั้นการรู้สารสนเทศ (Information Literacy) หมายถึง ทักษะความรู้ความสามารถ ของบุคคลที่จะบอกได้ว่าต้องการสารสนเทศอะไร สามารถค้นหา ประเมิน และใช้สารสนเทศที่ได้มาอย่างมีประสิทธิภาพ (Information literacy is a set of abilities requiry individuals to recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate, and use effectively the needed information)

การรู้สารสนเทศเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ตลอดชีพของบุคคลทุกกลุ่ม คนที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความรู้สารสนเทศ (Information literacy) จะมีความรู้ความสามารถดังต่อไปนี้

1. สามารถกำหนดด้านความต้องการสารสนเทศของตนเองได้ว่ามีปริมาณมากน้อยเพียงใด
2. สามารถเข้าถึงสารสนเทศที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
3. สามารถประเมินสารสนเทศและแหล่งสารสนเทศได้

4. สามารถประมวลและสังเคราะห์สารสนเทศได้
5. สามารถนำสารสนเทศที่ได้ไปใช้ได้บรรลุวัตถุประสงค์ได้
6. มีความเข้าใจสารสนเทศในบริบทด้านเศรษฐกิจ กฎหมาย และสังคม โดยตระหนักถึงจริยธรรมและกฎหมายในการใช้สารสนเทศ

การรู้สารสนเทศและเทคโนโลยีสารสนเทศ

การรู้สารสนเทศเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับทักษะทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทั้งนี้ เพราะพัฒนาด้าน IT จะให้ก่อให้เกิดการใช้คอมพิวเตอร์ โปรแกรมประยุกต์ต่าง ๆ ฐานข้อมูลรวมทั้งนำเทคโนโลยีอื่น ๆ เพื่องานต่าง ๆ บรรลุผล ดังนั้นเราจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาทักษะทางด้าน IT

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ทักษะการรู้สารสนเทศและทักษะทางด้าน IT จะมีส่วนที่เหมือนกันอยู่แต่ให้เกิดการรู้สารสนเทศนี้เอง

ถึงแม้ว่าตามความเข้าใจของคนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่าการรู้สารสนเทศจะมุ่งเป็นที่สาระ การสื่อสาร การวิเคราะห์ การสืบค้น และการประเมินผลสารสนเทศ ส่วนทักษะความรู้ทางด้าน IT จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือและทักษะการใช้เทคโนโลยีที่เป็นเครื่องมือ

กล่าวโดยสรุป การรู้สารสนเทศจำเป็นต้องมีทักษะเกี่ยวกับ IT ด้วย IT เป็นตัวสนับสนุนให้เกิดทักษะการรู้สารสนเทศนั่นเอง

การรู้สารสนเทศ ในสถาบันอุดมศึกษา

การพัฒนานักศึกษาให้เป็นผู้ใฝ่การเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นบทบาทสำคัญประการหนึ่งของสถาบันอุดมศึกษา จะเห็นได้ว่าสถาบันแต่ละแห่งมุ่งสอนให้นักศึกษา คิดอย่างมีวิจารณญาณ คิดเป็น ทำเป็น และฝึกการเรียนรู้ อย่างเป็นระบบเพื่อที่จะให้ออกไปเป็นพลเมืองที่ดี และจรรยาบรรณสังคม ดังนั้นการรู้สารสนเทศจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายนี้ ทักษะการรู้สารสนเทศจะทำให้นักศึกษาสามารถเรียนรู้ได้อย่างกว้างขวาง โดยมีจำกัดเฉพาะในห้องสี่เหลี่ยมเท่านั้น นักศึกษาสามารถเรียนตามความสนใจของตนเอง โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่

สถาบันศึกษาบางแห่งได้จัดการศึกษาออกไปยังวิทยาเขต หรือศูนย์บริการต่าง ๆ ซึ่งการเรียนการสอนลักษณะนี้เป็นการสอนทางไกลลักษณะหนึ่ง ถ้านักศึกษามีทักษะการรู้สารสนเทศเป็นอย่างดีและการเรียนลักษณะนี้ก็ไม่เป็นปัญหา นักศึกษาสามารถเข้าถึงแหล่งสารสนเทศ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียน อย่างไรก็ตามการรู้สารสนเทศของนักศึกษาที่เรียนในระบบและนักศึกษาที่เป็นทางไกล ควรจะมีความรู้ความสามารถเท่าเทียมกัน

การสร้างทักษะการรู้สารสนเทศให้กับนักศึกษา จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งด้านผู้สอน บรรณารักษ์ และผู้บริหารของมหาวิทยาลัย อาจารย์ผู้สอนอาจกำหนดให้นักศึกษาไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมประกอบการเรียนแต่ละวิชา จากการสอบถามนักศึกษาที่ใช้ห้องสมุด พบว่าส่วนใหญ่มาทำงาน ที่อาจารย์มอบหมายผู้เรียน ส่วนบรรณารักษ์ก็เตรียมทรัพยากรต่าง ๆ มีการคัดเลือกและประเมินผลทรัพยากรที่มีอยู่ว่าสอดคล้องกับหลักสูตรต่าง ๆ เนื้อหามีความทันสมัยมากน้อยเพียงใด มีการแนะนำการใช้หรืออบรมเกี่ยวกับ การใช้ทรัพยากรที่มีในห้องสมุด สำหรับผู้บริหาร ควรจัดสรรงบประมาณทรัพยากรและบุคลากรอย่างเพียงพอและกระตุ้น ให้มีโครงการพัฒนาการรู้สารสนเทศอย่างต่อเนื่อง

มาตรฐานการรู้สารสนเทศ

มาตรฐานการรู้สารสนเทศจะเป็นกรอบหรือแนวทางสำหรับประเมินว่านักศึกษามีการรู้สารสนเทศหรือไม่ เพียงใด มาตรฐานนี้มี 5 มาตรฐาน 22 ตัวชี้วัด ในที่นี้จะขอยกมาเป็นตัวอย่างพอสังเขป

มาตรฐาน 1 นักศึกษาสามารถกำหนดสารสนเทศที่ต้องการได้

ดัชนีชี้วัดได้แก่

1) ความสามารถที่นักศึกษาระบุความต้องการสารสนเทศ โดยดู 1) การร่วมอภิปราย ทำงานกลุ่ม และ/หรือ สามารถกำหนดหัวข้อการศึกษาวิจัยได้ 2) สามารถเขียนคำถาม การวิจัย/ศึกษา 3) สืบแหล่งทรัพยากรสารสนเทศที่สอดคล้องกับเรื่องที่ต้องการได้ 4) ระบุนิยามความคิดรวบยอดที่อธิบายความต้องการสารสนเทศ 5) สามารถประยุกต์สารสนเทศที่ได้มาใหม่กับแนวความคิดได้

2) นักศึกษาระบุประเภทและรูปแบบของแหล่งสารสนเทศที่ต้องการได้ โดยดูจาก 1) รู้วงจรสารสนเทศ (เกิด—จัดเก็บ—เผยแพร่) 2) รู้การจัดหมวดหมู่ของความรู้ 3) ระบุนิยามและความแตกต่างของแหล่งทรัพยากรได้ 4) บอกวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแหล่งทรัพยากรได้ 5) จำแนกได้ว่าแหล่งใดเป็นแหล่งปฐมภูมิหรือแหล่งทุติยภูมิ

3) นักศึกษา ระบุนิยามค่าใช้จ่ายและผลประโยชน์จากการหาสารสนเทศที่ต้องการ

4) นักศึกษาทบทวนการประเมินและปริมาณของความต้องการสารสนเทศ

มาตรฐาน 2 : นักศึกษาเข้าถึงสารสนเทศที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดัชนีชี้วัด

1. นักศึกษาเลือกวิธีการที่เหมาะสมสำหรับเข้าถึงสารสนเทศที่ต้องการ
เกณฑ์การประเมิน
 1. นักศึกษาสามารถระบุ แนวทางที่เหมาะสม
 2. ระบุประโยชน์ที่ได้จากวิธีการที่เลือก
 3. ระบุขอบเขต เนื้อหา และโครงสร้างระบบการสืบค้นได้
 4. เลือกวิธีการเพื่อการเข้าถึงสารสนเทศที่ต้องการได้
2. นักศึกษากำหนดกลยุทธ์ในการสืบค้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ
เกณฑ์การประเมิน
 1. กำหนดกลยุทธ์ในการค้นได้
 2. ระบุ คำค้น คำสำคัญ ที่สอดคล้องกับเรื่องที่ต้องการ
 3. เลือกศัพท์ควบคุม ที่ใช้เฉพาะเรื่องที่ต้องการ
 4. กำหนดวิธีการค้นที่เหมาะสม เช่น ตรรกบูลีน (Boolean operaties and truncation)
 5. ใช้กลยุทธ์ระบบค้นคืนที่หลากหลาย
3. นักศึกษาใช้วิธีการหลาย ๆ วิธีค้นคืนสารสนเทศแบบออนไลน์
เกณฑ์การประเมิน
 1. ใช้รายการค้นหลาย ๆ แบบ
 2. ใช้ระบบการจัดหมวดหมู่ เพื่อระบุแหล่งที่อยู่ของสารสนเทศ
 4. นักศึกษาสามารถปรับปรุงกลยุทธ์ในการค้นถ้าจำเป็น
 1. ประเมินผลสารสนเทศที่ค้นได้ด้านปริมาณ คุณภาพ และความสอดคล้องจำ
เพียงพอหรือไม่ จำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีการหรือหาข้อมูลเพิ่มเติมหรือไม่
 2. จำแนก (ระบุ) ช่องว่างของสารสนเทศที่ค้นได้ และบอกได้ว่าต้องเปลี่ยนวิธีการค้น
หรือไม่
5. นักศึกษาสรุปย่อ บันทึก และจัดการสารสนเทศและทรัพยากรสารสนเทศ
เกณฑ์การประเมิน
 1. เลือกวิธีการที่เหมาะสมในการจัดการสารสนเทศ
 2. สร้างระบบจัดการสารสนเทศ

3. สามารถแยกแยะประเภทของแหล่งสารสนเทศที่นำมาอ้างอิง
4. บันทึกรายการอ้างอิงต่อไป
5. ใช้เทคโนโลยีในการจัดการสารสนเทศ

มาตรฐาน 3 นักศึกษาสามารถประเมินผลสารสนเทศและแหล่ง และสามารถนำสารสนเทศมาประยุกต์กับความรู้เดิมได้

ดัชนี

1. นักศึกษาสามารถสรุปสาระสำคัญจากสารสนเทศที่รวบรวมได้
เกณฑ์การประเมิน
 1. อ่านเอกสารและเลือกความสำคัญ
 2. เรียบเรียงสาระสำคัญหลายภาษาที่อ่านง่าย
 3. อ้างอิงแหล่งที่เหมาะสม
2. นักศึกษาเลือกเกณฑ์การประเมินสารสนเทศและแหล่ง
 1. เปรียบเทียบสารสนเทศจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อหาความเชื่อมั่น ความเที่ยงตรง ความถูกต้อง ทันสมัย
 2. วิเคราะห์โครงสร้างและทรัพยากรสารสนเทศทางวิชาการ
 3. คำนึงถึงสารสนเทศในบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเข้าใจผลกระทบของการตีความสารสนเทศ
3. นักศึกษาสังเคราะห์ แนวความสำคัญเพื่อสร้างความคิดใหม่
เกณฑ์การประเมิน
 1. พิจารณาถึงความสอดคล้องทางแนวคิด
 2. สามารถใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ของความคิด
4. นักศึกษาสามารถเปรียบเทียบความรู้ใหม่กับความรู้เดิมที่มีอยู่ เพื่อหามูลค่าเพิ่ม
เกณฑ์การประเมิน
 1. บอกได้ว่าสารสนเทศที่ได้ตรงกับที่ต้องการหรือไม่
 2. กำหนดเกณฑ์ประกอบการตัดสินใจว่า สารสนเทศที่ได้ต่างจากแหล่งอื่น ๆ หรือไม่
 3. สามารถสรุปผลจากสารสนเทศได้

4. ผสมผสานสารสนเทศที่ได้กับความรู้เดิมที่มี
5. เลือกสารสนเทศที่สามารถนำไปอ้างอิงได้
5. นักศึกษาตัดสินใจได้ว่า ความรู้ใหม่ส่งผลต่อค่านิยมของแต่ละคน
เกณฑ์การประเมิน
 1. สำรวจ แนวความคิดจากวรรณกรรมที่ค้น
 2. ตัดสินใจได้ว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธแนวคิดนี้
6. นักศึกษาสามารถแลกเปลี่ยนกับนักศึกษาอื่นเกี่ยวกับสารสนเทศที่ค้นได้
เกณฑ์การประเมิน
 1. เข้าค้นเป็นและมีส่วนร่วมในการอภิปราย
7. นักศึกษาตัดสินใจได้ว่า จะทบทวนคำถามหรือไม่
เกณฑ์การประเมิน
 1. ตัดสินใจได้ว่าสารสนเทศที่ได้ตรงกับความต้องการหรือไม่ หรือต้องการข้อมูลเพิ่มเติม
 2. ทบทวน กลยุทธ์การค้น
 3. ทบทวน/ตรวจสอบ แหล่งสารสนเทศที่ใช้และอาจเพิ่มเติมแหล่งใหม่อีก

มาตรฐาน 4 นักศึกษาใช้สารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

ดัชนี

1. นักศึกษาประยุกต์สารสนเทศในการวางแผน
เกณฑ์การประเมิน
 1. สามารถใช้วรรณกรรม (เอกสารที่เกี่ยวข้อง) ทำโครงเรื่อง
 2. สามารถผสมผสานความรู้ที่ได้มาใช้ในการเรียน
 3. สามารถนำสารสนเทศที่ได้มาสร้างความรู้ใหม่
2. นักศึกษาปรับปรุง กระบวนการพัฒนาเพื่อการเรียน
เกณฑ์การประเมิน
 1. รักษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการค้นหา ประเมินผลและกำหนดสารสนเทศ
 2. บอกถึงความสำเร็จ ความล้มเหลว และกลยุทธ์ทางเลือก

**มาตรฐาน 5 นักศึกษาเข้าใจบริบททางสังคม กฎหมาย และเศรษฐกิจ ของสารสนเทศและใช้
สารสนเทศอย่างมีจริยธรรมและถูกกฎหมาย**

ดัชนี

1. นักศึกษา เข้าใจ จริยธรรม การใช้สารสนเทศ บริบททางเศรษฐกิจ สังคม ในการใช้
สารสนเทศและเทคโนโลยีสารสนเทศ

เกณฑ์การประเมิน

1. สามารถบอกและร่วมอภิปราย ประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นส่วนตัวและความ
ปลอดภัย
2. สามารถบอกและอภิปรายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงสารสนเทศประเภท Free
และ Free-based
3. สามารถบอกและอภิปรายประเด็นเกี่ยวกับ Consership และเสรีภาพในการแสดง
ความคิดเห็น การพูด
2. นักศึกษาปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับ ที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึง และการใช้ทรัพยากร
สารสนเทศ

เกณฑ์การประเมิน

1. สามารถโต้ตอบ ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ได้
2. ใช้ Password ในการใช้สารสนเทศ
3. ปฏิบัติตามกฎหมาย นโยบาย ใช้ทรัพยากรสารสนเทศ
3. นักศึกษาแสดงความขอบคุณในการใช้สารสนเทศ

รายการอ้างอิง

ACRL. (2007). Standards & Guideline. Retrieved October 31, 2007, from
<http://www.ala.org/acrl/ilintro.htm/>